

Venäjän kielen uusien lainaverbien aspektiparit

Gustaf Olsson

Kielet voivat muuttua esimerkiksi ottamalla sanoja muista kielistä. Sellaisia sanoja kutsutaan lainasanoiksi. Lainasanojen pitää sopeutua uuden kielen kielioppiin. Esimerkiksi substantiivi 'sauna' on tullut moniin kieliin suomen kielestä. Jokaisessa uudessa kielessä, johon 'sauna' on päätynyt, sen on pitänyt sopeutua uuden kielen kielioppiin, esimerkiksi monikkomuodon muodostamiseksi. Esimerkiksi englanniksi monikkomuoto on *saunas*, tšekiksi *sauny*, fääriksi *saunur*, unkariksi *szaunák* ja saksaksi *Saunen*. Nämä sanat sisältävät ulkoisen, sanastollisen osan – *sauna* – ja sisäisen (englantilainen, unkarilainen jne.) kieliopillisen monikkomuodon muodostavan osan. Olen kiinnostunut jälkimmäisestä kieliopillisesta osasta. Monikon muodostaminen on usein melko helppoa, ainakin englannissa. Englannin kielessä on melkein kaikille substantiiveille säännöllinen monikkomuoto: -s. Epäsäännöllisiä monikkumuotoja on hyvin vähän, kuten esim. *child* – *children*, 'lapsi' – 'lapset'.

Mitä tapahtuu, jos kieliopissa on kategoria, jossa ei ole ilmeistä säännöllistä muotoa? Venäjän kielen verbiaspekti on sellainen. Väitöskirjani käsittelee sitä, miten lainaverbit sopeutuvat venäjän kieliopin verbiaspekteihin. Mitä verbiaspektit sitten ovat? Venäjän kielen verbejä on kahta eri laatua. Jotkin verbit viittaavat toimintaan, jonka puhuja näkee kokonaisuutena, suoritettuna. Näitä kutsutaan perfektivisiksi verbeiksi. Muilla verbeillä tätä ominaisuutta ei ole. Nämä verbit voivat viitata toimintaan, joka on kehittymässä tai joka toistuu, tai ne voivat viitata toiminnan olemassaoloon. Toiminta voi myös olla loppuun suoritettu, mutta puhuja ei pidä tärkeänä, onko se suoritettu vai ei. Tätä verbityyppiä kutsutaan imperfektiiviseksi.

Monilla venäjän kielen verbeillä on vastinpari, joskus useitakin, toisessa aspektissa. Näitä verbejä kutsutaan aspektipareiksi. Toiminta voidaan nähdä joko meneillään olevana prosessina – kuten suomen "rakentaa taloa" – tai kokonaisena, lopetettuna prosessina – kuten suomen "rakentaa talo". Venäjäksi "rakennan taloa" on *stroju dom*, ja "rakennan talon" on *postroju dom*. *Stroit* ja *postroit* ovat siis aspektipari: kaksi verbiä, joilla on sama, tai samantapainen, sanastollinen merkitys 'rakentaa' mutta eri aspektimerkitys.

Suurimalla osalla venäjän kielen verbeistä on pari toisessa aspektissa. Poikkeuksia ovat sellaiset verbit, joiden merkitykseen ei luonnostaan liity päätyvää toimintoa, kuten 'istua', 'seistä' tai 'olla'. Aspektipareja vaikuttaisi olevan vain slaavilaisissa kielissä. Venäjän kieltä

opiskelevat pitävät aspekteja usein sen kieliopin vaikeimpana osana, sillä aspekteilla ei ole säännöllistä muotoa. Aspektiparit voivatkin näyttää hyvin erilaisilta. Jo mainittua imperfektiivistä verbiä *stroit*, vastaa perfektiivinen *postroit*. Imperfektiivisellä verbillä *pisat*, ’kirjoittaa’, on perfektiivinen verbipari *napisat*, jossa on *po*-etuliitteen sijaan toinen etuliite: *na-*. Verbin *osmatrivat*, ’katsastaa’, perfektiivinen verbipari on *osmotret*. Tässä tapauksessa imperfektiivisessä verbissä on ylimääräinen suffiksi.

Riippuen keneltä kysyy venäjän kielessä on noin 15–20 etuliitettä ja neljä suffiksia, jotka voivat muodostaa aspektipareja. Aspektiparia ei voi muodostaa ottamalla vain jonkin etuliitteen tai suffiksin, vaan jokaisella verbillä on yleensä yksi tietty. Ulkomaalaisille tarkoitettujen kurssikirjojen mukaan on vain opittava verbi kerrallaan, minkä etuliitteen tai suffiksin avulla aspektipari muodostetaan.

Kun venäjän kieleen lainataan uusi verbi ja sille tarvitaan verbipari, lähdekielen kielioppi ei auta, koska yleisimmissä lähdekielissä aspektipareja ei ole. Aspektiparia ei siis voi lainata, vaan se on muodostettava venäjän kieliopin puitteissa. Tätä ongelmaa tarkastelen väitöskirjassani.

Sata vuotta sitten venäjän lainaverbit eivät useinkaan vielä muodostaneet aspektipareja. Ne olivat ”kaksiaspektuaalisia”, eli samaa verbimuotoa käytettiin – ja usein käytetään edelleen – sekä imperfektiivisissä että perfektiivisissä konteksteissa. Näissä lainaverbeissä on tyypillinen päätte *-ovat*, jonka voi nähdä sellaisissa kaksiaspektuaalisissa verbeissä kuin *izolirovat*, ’eristää’, *mehanizirovat*, ’mekanisoida’, *atakovat*, ’hyökätä’, ja monissa muissa. Viime vuosikymmeninä yhä harvempi lainaverbi on muodostettu päätteellä *-ovat*. Sen sijaan niiden päätte on *-it* tai *-at*, kuten viimeaikaiset verbit *tvitit*, ’tviitata’, julkaista jotain Twitterissä, *guglit*, googlettaa, ja *laikat*, ’tykätä’, ’painaa ”tykkään” -painiketta sosiaalisessa mediassa’. Näillä verbeillä on aspektipareja.

Miten ne muodostavat aspektipareja? Useimmat venäjän lainaverbit ovat imperfektiivisiä ja niistä muodostetaan perfektiivinen verbipari etuliitteen avulla. Takaisin pääkysymykseen siirtyäkseni: mitkä etuliitteet kuuluvat mihinkin verbiin? Kuten mainittu, venäjän kielessä on noin 15–20 verbietuliitettä, joiden avulla aspektipareja voi muodostaa. Väitöskirjani osoittaa, että viimeaikaisissa lainaverbeissä hallitsee neljä etuliitettä: *za-*, *s-*, *pro-* ja *ot-*. On myös yksi erittäin produktiivinen suffiksi: *-nu-*, jota käytetään perfektiivisissä verbeissä tarkoittamaan lyhyttä tekoa kerran, kuten *kliknut*, ’napsauttaa’ [kerran] ja *tvitnut*, ’tviitata’, ’lähettää twiitti Twitterissä’.

Verbeihin, joilla on eri merkitys, liitetään eri etuliitteitä. Verbit, joilla on samankaltainen merkitys, saavat yleensä saman aspektuaalisen etuliitteen tai suffiksin aspektiparin muodostamiselle. Esimerkiksi, verbit, jotka viittaavat liikkeeseen ”keskelle” muodostetaan usein käyttämällä etuliitettä *s-*, mikä näkyy sellaisissa esimerkeissä kuten *tsentrirovat*–*tsentrirovat*, ’keskittää’ ja *gruppировat*–*sgruppировat*, ’ryhmittää’. Verbit, jotka viittaavat jonkin läpimenemisen prosessiin, joko fyysisessä tilassa tai metaforisesti ajassa, muodostetaan usein käyttämällä etuliitettä *pro-*, kuten *apgreidit*–*proapgreidit*, ’päivittää’ (tietokonejärjestelmä) tai *installirovat*–*proinstallirovat*, ’asentaa’ (tietokoneohjelma).

Etuliittä *ot-* suositaan, kun puhutaan toimista, jotka normaalisti eivät toistu, tai toiminnoista, jotka yleensä valmistuvat lopullisesti, kuten *redaktirovat*–*otredoktirovat*, ’muokata’ (tekstiä, artikkelia) ja *fotošopit*–*otfotošopit*, ’muokata kuvaa’. Yleisimmin käytetty aspektuaalinen etuliite nykyaikaisissa venäjän lainaverbeissä on kuitenkin *za-*. *Za-* on poikkeuksellinen etuliite. En kutsuisi sitä säännölliseksi, koska suurin osa lainaverbeistä muodostaa aspektipareja muiden etuliitteiden avulla. *Za-* on kuitenkin yleisin aspektuaalinen etuliite nykyaikaisissa

lainaverbeissä, ja sitä käytetään useissa eri verbeissä, joilla on hyvin erilaisia merkityksiä. *Za-* vaikuttaa vähemmän erityiseltä kuin muut etuliitteet, sen mukana tulee vähemmän leksikaalista sisältöä kuin muilla etuliitteillä.

Za- ei kuitenkaan ole vapaa erityisistäkään merkityksistä. Toisinaan se tarkoittaa 'peittää', mikä näkyy sellaisissa verbeissä, kuten *kamuflirovat–zakamuflirovat*, 'naamioida', *betonirovat–zabetonirovat*, 'betonoida' ja *asfaltirovat–zaasfaltirovat*, 'asfaltoida'. Suurin osa *za-* verbeistä ei kuitenkaan liity mitenkään peittämiseen. *Za:n* produktiivisuuden pääasiallinen syy voi sen sijaan piillä sen laajassa ja abstraktissa merkityksessä, jota jotkut tutkijat kutsuvat tilanmuutokseksi (engl. *change of state*). *Za-*etuliitteiset verbit viittaavat yleensä jonkinlaiseen muutokseen tai tulokseen, mikä sopii hyvin yhteen perfektiiivisen aspektin resultatiivisen merkityksen kanssa. Tästä syystä *za-* on muita etuliitteitä vähemmän erityinen: *za-*n merkitys on päällekkäinen perfektiiivisen aspektin keskeisen tavallisen merkityksen kanssa.

Verbin etuliitteellä on siis etuliiteaspektipareissa samanlainen merkitys kuin verbivartalossa, mutta etuliitteen merkitys on abstraktimpi. Tätä ilmiötä kutsutaan englanniksi nimellä *overlap hypothesis* ("päällekkäisyshypoteesi"), jolla tarkoitetaan sitä, että etuliitteen ja verbivartalon merkitykset menevät päällekkäin eli ne ilmaisevat jossain määrin samaa asiaa. Tätä kutsutaan toisinaan myös Vey-Schooneveld-ilmiöksi tai *subsumptioniksi*. Millä nimellä ilmiötä sitten kutsutaankin, "päällekkäisyyden" mekanismi selittää paljon aspektiparien muodostumisesta nykyvenäjässä.

Päällekkäisyshypoteesi vie toiseen väitöskirjani tärkeään aiheeseen eli etuliitevaihteluun (engl. *prefix variation*). Monilla verbeillä on useampi kuin yksi perfektiiivinen verbipari. Niillä on kaksi tai jopa useampia etuliiteverbejä, joita voidaan pitää niiden verbipareina. Kahdessa väitöskirjani artikkelissa tarkastelen etuliitevaihtelua konkreettisissa verbeissä ja niiden kollokaatioissa venäjänkielisisä mediateksteissä. Analyysini osoittaa, että verbeillä, joihin liittyy etuliitevaihtelu, on hieman erilainen merkitys kuin samalla verbillä erilaisen etuliitteen kera, ja että etuliitteen merkitys vaikuttaa koko verbin merkitykseen. Verbit, joiden etuliite on eri, merkitysero on usein pieni: voi olla, että verbit ovat synonyymisiä verbin (tai verbien) keskeisessä, prototyypisessä merkityksessä, mutta jotkin alamerkitykset liittyvät vain yhteen kyseisistä etuliiteverbeistä.

Väitöskirjassani olen kerännyt jo olemassa olevaa mutta hajanaista aineistoa, jota ei ole aiemmin kerätty yhteen ja analysoitu. Olen koonnut yhteen suuren määrän lainaverbejä viime vuosikymmeniltä ja 1900-luvulta. Ne tulevat eri lähteistä, kuten sanakirjoista, kielitieteellisestä kokeesta ja venäläisistä mediateksteistä.

Väitöskirja on tähän mennessä kattavin työ venäjän modernien lainaverbien aspektipareista, mahdollisesti jopa nykyvenäjän verbinmuodostuksen aiheesta. Venäjän kielen verbiaspekti ja prefiksaatio ovat kieliopin ja sanaston risteyskohdassa, kieliopin säännönmukaisuuden ja sanaston satunnaisuuden välissä. Venäjän kielen lainaverbit ja verbiaspekti antavat mahdollisuuden tarkastella lähemmin sitä, kuinka kielioppijärjestelmä, joka ei tarjoa säännönmukaista tapaa uusien sanojen muodostukseen, sopeuttaa ja mukauttaa uusia sanoja. Tutkimus nostaa näkyviin sen, että raja sanaston ja kieliopin välillä ei aina ole selkeä ja että kielioppi ja sanasto voivat nivoutua toisiinsa monin tavoin. Toivon, että kielitieteen maailma oppii väitöskirjastani ainakin tämän.

FM Gustaf Olssonin venäjän kielen alaan kuuluva väitöskirja *Aspectual Pairs of Recently Borrowed Verbs in Russian* tarkastettiin 10.6.2022 Turun yliopiston humanistisessa tiedekunnassa. Vastaväittäjänä toimi professori Stephen M. Dickey (Kansasin yliopisto, USA) ja kustoksena professori Johanna Viimaranta. Väitöskirja on ladattavissa osoitteessa: <https://urn.fi/URN:ISBN:978-951-29-8857-0>